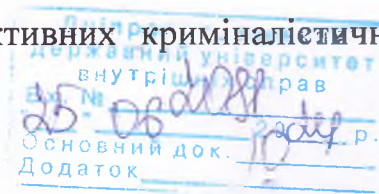

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Пчеліної Оксани Василівни на дисертаційне дослідження Лисенко Наталії Анатоліївни на тему: «Розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження Н.А. Лисенко виконано із надзвичайно актуальної проблематики, що останнім часом повертає до себе увагу вчених різних галузей права. Так, авторка слушно акцентує на тому, що стихійні лиха, епідемії (пандемії) та військові конфлікти завжди породжують хвилю шахрайства, адже шахраї прагнуть нажитися на людських нещастях. Прогалини у нормативно-правовій базі, що регулює порядок функціонування волонтерської та благодійної діяльності, зумовлюють можливості для шахраїв, які створюють фейкові волонтерські та благодійні організації, благодійні фонди, соціальні сторінки задля заволодіння майном або правами на майно потерпілих. За даними Офісу Генерального прокурора, у 2018 р. обліковано 33 136 фактів шахрайства, 2019 р. – 32 156, 2020 р. – 26 595, 2021 р. – 23 632, 2022 р. – 31937, 2023 р. – 82 085. Втім, через відсутність офіційної статистики складно визначити реальні масштаби шахрайства у волонтерській та благодійній сферах, що робить цю проблему ще більш гострою. Аналіз матеріалів судово-слідчої практики показав, що кількість шахрайств, учинених в сфері волонтерської та благодійної діяльності, становить приблизно 6 % від загального їх обсягу. До того ж, лише 14 % з них направляється до суду з обвинувальним актом. Стрімкі зміни у законодавстві та відсутність чіткої стратегії з боку правоохоронних органів ускладнюють ефективну протидію шахрайським проявам у сфері волонтерства та благодійності, що потребує розроблення ефективних криміналістичних

засобів, прийомів та методів розслідування таких кримінальних правопорушень.

Низька ефективність процесу доказування у кримінальних провадженнях зумовлена такими чинниками, як значний проміжок часу між шахрайськими діями та повідомленням про їх учинення, відсутність належної взаємодії між підрозділами Національної поліції, насамперед, працівників кіберполіції й слідчих, складність виявлення й документування шахрайських дій, несвочасна реалізація НСРД та інших процесуальних заходів, низький рівень обізнаності слідчих щодо типових шахрайських схем та шляхів встановлення шахраїв за цифровою слідовою картиною, поверхневе проведення слідчих (розшукових) дій та низька ефективність застосовування науково-технічних засобів, висока латентність шахрайств, відсутність належних заходів щодо профілактики шахрайств, низький рівень міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Це свідчить про наявність низки проблемних питань у сфері виявлення й розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

Об'єкт і предмет дослідження сформульовані вдало і відповідають вимогам МОН України. Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. Предмет дослідження – розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII, положень Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р), Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України

від 17.11.2021 № 1467-р), Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179), Плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 272-р), Порядку електронної інформаційної взаємодії Офісу Генерального прокурора та Міністерства внутрішніх справ України (спільний наказ Офісу Генерального прокурора та МВС України від 22.11.2021 № 371/846), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022-2026 роки (наказ МОН України від 03.02.2022 № 109), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11.06.2020 № 454), Основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2024 рр.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні апробованої системи методів та методик. Постановка завдань, визначення об'єкту, предмету та мети наукового пошуку цілком відповідає загальним вимогам. Авторка вміло провела порівняльні дослідження, обґрунтовано наводить у своїй праці історичні посилання та пропонує в контексті аргументації висновки, підготовлені за результатами проведеного наукового аналізу. Теоретичні висновки зроблено на широкій основі результатів ряду галузей знань.

Емпірична основа дисертації ґрунтується на згрупованих відомостях Єдиного звіту про вчинені кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора України за 2018-2023 рр., а також результатах судово-слідчої практики за 2015-2023 рр. Авторкою вивчено матеріали 120 кримінальних проваджень з проблематики дослідження у таких областях (Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Херсонська, Чернівецька, м. Київ), проанкетовано 163 працівники оперативних підрозділів, 44 представників кіберполіції, 145 слідчих, 64 дізнавачів, 98 обізнаних осіб.

В цілому, *достовірність й обґрунтованість наукових положень та висновків*, сформульованих у дисертації, забезпечується вдалою і продуманою

структурою наукової розробки, логікою викладення матеріалу, достатнім масивом емпіричної та джерельної бази. Структура дисертації є логічно побудованою та ґрунтується на комплексному підході до вирішення проблем розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

У дисертації комплексно опрацьовано широке коло важливих для розвитку сучасної науки положень, зроблено ряд теоретичних узагальнень та визначень, запропоновано нові підходи та авторське бачення шляхів подальшого удосконалення процесу розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

У результаті проведеного дослідження дисертанткою сформульовано та обґрунтовано низку висновків й рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності відповідних органів, що характеризуються науковою новизною й мають важливе теоретичне та практичне значення.

До вагомих здобутків дисертантки, насамперед, слід віднести:

1. Вперше здійснено криміналістичний аналіз сфери волонтерства та благодійництва, окреслено форми та ознаки такої діяльності, на підставі чого надано оцінку основним криміногенним факторам, що впливають на рівень та динаміку шахрайських посягань.

2. Запропоновано внести зміни до статті 40 КПК України та викласти зміст п. 2 п.п. 3 даної правової норми у такій редакції:

2. *«Слідчий уповноважений:*

3) *доручати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, а також тимчасового доступу до речей та /або документів (за ухвалою суду) відповідним оперативним підрозділам».*

Дана необхідність викликана тим, що у чинній редакції співробітникам оперативних підрозділів доручається лише проведення СРД та НСРД, у той час, як одним з дієвих механізмів збирання речей та документів, які мають важливе значення у кримінальному провадженні, є процедура тимчасового доступу до речей і документів, яка не є слідчою (розшуковою) дією, а є заходом забезпечення кримінального провадження.

3. Висвітлено напрямки здійснення взаємодії слідчого з оперативними підрозділами (представниками кримінальної поліції, кіберполіцією, оперативно-технічними службами, підрозділами Департаменту кримінального аналізу Національної поліції, оперативними підрозділами СІЗО та ін.), а також державними і приватними установами та громадськими організаціями (операторами платіжних систем, постачальниками електронних комунікаційних послуг, адміністраторами мережевих ідентифікаторів, банками, представниками Державної митної служби України, Державної податкової служби, громадськістю) при розслідуванні шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертації відображено у десяти наукових публікаціях, з яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, чотири – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

У 1 розділі «Наукові засади побудови криміналістичної характеристики шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності» досліджено історичні етапи розвитку благодійництва, меценатства та волонтерства в Україні, внаслідок чого встановлено, що з 2014 року волонтерство та благодійність перетворилися на рушійну силу українського суспільства, об'єднуючи людей та рятуючи життя у найскладніші часи. Пандемія COVID-19, яка охопила весь світ у 2020 році, також викликала безліч негативних наслідків, включаючи економічну кризу, втрату робочих місць та зростання бідності, призводячи до нової хвилі благодійництва. Наріжним каменем стійкості українського суспільства стала волонтерська та благодійна діяльність в умовах війни, надаючи допомогу мільйонам людей, які постраждали від збройної російської агресії.

Окреслено форми та ознаки волонтерської та благодійної діяльності. Надано оцінку основним криміногенним факторам, що впливають на рівень та

динаміку шахрайських посягань. Зосереджено увагу на способах приховування шахрайських дій. Визначено слідову картину шахрайства, охарактеризовано окремі її елементи.

У 2 розділі «Особливості організації розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності» виділено та охарактеризовано елементи, що відносяться до змісту організації розслідування досліджуваних видів шахрайств. Окреслено коло обставин, що підлягають встановленню. Запропоновано перелік ознак, що свідчать про протиправні наміри шахраїв, які діяли під виглядом волонтерів чи представників благодійної організації.

Висвітлено форми та особливості взаємодії слідчих з оперативними підрозділами, а також державними і приватними установами та громадськими організаціями під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

У 3 розділі «Тактичне забезпечення розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності» окреслено специфіку проведення окремих слідчих (розшукових) і процесуальних дій та особливості використання спеціальних знань.

Висвітлено специфіку допиту підозрюваного в умовах як безконфліктної, так і конфліктної ситуації. Зосереджено увагу на особливостях подолання інформаційного бар'єру, яке потребує від слідчого професійних навичок, знань та досвіду, а також орієнтування в обставинах справи. Запропоновано систему тактичних комбінацій під час допиту підозрюваного, окреслено предмет та тактичні особливості.

Розкрито тактику допиту потерпілих, якими часто є постраждалі внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру, дії надзвичайного чи воєнного стану; хворі; особи похилого віку та інші особи, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують особливого психологічного підходу під час їх допиту.

Висвітлено порядок залучення речей та документів до кримінального провадження під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та

благодійної діяльності (шляхом проведення огляду, обшуку, тимчасового доступу до речей та документів, у формі добровільного надання матеріальних об'єктів учасниками кримінального провадження).

Значну увагу приділено організаційно-підготовчим заходам і тактиці проведення обшуку, огляду та тимчасового доступу до речей та документів. Акцентовано на важливості огляду електронних документів у вигляді публікацій у соціальних мережах та інформації, що розміщена у хмарних сервісах.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертація Н.А. Лисенко «Розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності» включає результати власних досліджень здобувачки. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело. Це свідчить про відсутність ознак порушення академічної доброчесності. Автореферат за своїм змістом відповідає основним положенням дисертації та повністю відображає зміст, основні положення, висновки та пропозиції, які сформульовані у роботі.

Оприлюднення результатів дисертації. Основні положення та результати дисертації відображено у десяти наукових публікаціях, з яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, чотири – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Основні положення, висновки, рекомендації в повній мірі доведено до широкої громадськості в опублікованих наукових працях. Результати проведеного дослідження частково знайшли своє втілення у практичній діяльності правоохоронних органів, освітньому процесі та науковій діяльності закладів вищої освіти, що засвідчується відповідними актами про їх впровадження.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення»

(м. Київ, 2020 р.), «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 2021 р.), «Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність» (м. Київ, 2022 р.), «Інноваційні підходи до реформування сучасного законодавства» (м. Київ, 2023 р.).

Разом з тим, констатуючи наявність усіх необхідних для такого рівня наукової роботи вимог, слід відзначити, що вона містить *деякі дискусійні та спірні положення, які потребують додаткових уточнень.*

1. Так, у підрозділі 1.1 «Сфера волонтерської та благодійної діяльності як об'єкт криміналістичного дослідження» зазначається, що шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності досить поширені й у зарубіжних країнах. Виходячи з цього, в роботі більше уваги необхідно було приділити питанням використання міжнародного досвіду протидії наведеним шахрайствам, окреслити криміналістичні засоби, методи та способи з розслідування таких кримінальних правопорушень в інших країнах.

2. У підрозділі 3.1 і 3.2 здобувачка висвітлює особливості організації і тактики проведення низки слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, зокрема: огляду, обшуку, допиту тощо. Не зменшуючи значення в реалізації завдань кримінального провадження окреслених слідчих (розшуковим) дій, слід сказати, що набувають труднощів в організації й проведенні в умовах війни й інші процесуальні дії та окремі заходи забезпечення кримінального провадження. Наприклад, потребують до себе підвищеної уваги особистий обшук, затримання (як тимчасовий запобіжний захід), слідчий експеримент та ін. До того ж, дисертантка дещо поверхнево висвітлює організаційно-тактичні особливості проведення пред'явлення для впізнання, у тому числі у режимі відеоконференції.

3. У роботі авторка вживає такий термін, як «соціально-незахищені верства населення». На наш погляд, таке словосполучення є дещо некоректним. Виходячи з такого ствердження, можна припустити, що дана категорія населення немає захисту з боку держави. Але, як бути з положенням

статті 46 Конституції України, де закріплене право всіх громадян на соціальний захист? Категорія громадян, що вказана у роботі (інваліди, діти, діти-сироти, пенсіонери, безробітні та ін.) на законодавчому рівні має соціальний захист, що здійснюється у різний спосіб: виплати пенсій за віком; з інвалідності; у разі втрати годувальника; соціальні пенсії; допомоги при малозабезпеченості; житлово-комунальні субсидії; надання пільг ветеранам війни, інвалідам, особам, які мають особливі заслуги перед Україною тощо. Дещо по-іншому складається ситуація, коли вказані категорії громадян в силу хвороби, певного стану (психічні розлади, зловживання спиртними напоями та наркотичними засобами) тощо мають більшу за інших ймовірність зазнати соціальних збитків від низки факторів і стають вразливою категорією для злочинців. Тому, доцільно було б словосполучення «соціально-незахищені верства населення» замінити на «соціально вразливі верства населення».

4. На нашу думку, в роботі більше уваги необхідно було приділити можливості встановлення інформації про зовнішність шахрая, який спілкувався з потерпілим у режимі відеоконференції, та докладно описати алгоритм такого збирання інформації про зовнішність особи.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер і, складають підґрунтя до подальшої наукової дискусії під час захисту дисертанткою свого дослідження.

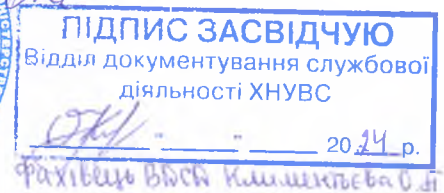
Висновок. Дисертаційне дослідження Н.А. Лисенко «Розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності» є самостійно підготовленою, завершеною кваліфікованою науковою працею, в якій отримано низку нових науково-теоретичних результатів, що в своїй сукупності вирішують конкретне наукове завдання щодо удосконалення роботи правоохоронних органів з розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

Дисертація відповідає вимогам, сформульованим у «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її авторка – Лисенко Наталія Анатоліївна, при успішному захисті, заслуговує на присудження наукового

ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Оксана ПЧЕЛІНА

Фахівець ВССВ Каміньєва О.П.